

СУБ'ЄКТИ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

ХРИСТИНЧЕНКО Надія Петрівна - кандидат юридичних наук, доцент, здобувач наукового ступеня доктора юридичних наук докторантури Міжрегіональної Академії управління персоналом

В данній статтє приведено определение понятия субъектов научной деятельности в Украине, раскрываются их виды и особенности, выделяются проблемы в их деятельности и приоритетные направления их решения.

Ключові слова: суб'єкти наукової діяльності, вчені, наукові працівники, науково-педагогічні працівники, наукові установи, громадські наукові установи.

На сьогодні наукова діяльність становить підвищений інтерес в Україні. Держава всіляко підтримує та забезпечує розвиток науки. Так, на законодавчому рівні закріплено пріоритетність наукової діяльності як джерела економічного зростання і невід'ємної складової національної культури та освіти, створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян.

Дослідженню суб'єктів наукової діяльності виділена важлива роль, адже саме від них залежить ефективність наукових досліджень та висновків. Окремі питання правового статусу та особливостей суб'єктів наукової діяльності стали предметом вивчення багатьох сучасних вчених, серед яких можна виділити Г.С. Цехмістрову, Г.О. Барабаш, С.М. Черновську, Л.Ф. Купіну, Л.С. Лобанову та багато інших. Однак питання щодо визначення правового статусу суб'єктів наукової діяльності, їх видів, виділення основних проблем такої діяльності та шляхів їх вирішення на сьогодні не втратили своєї актуальності, що і визначає мету даної наукової статті.

Основним нормативно-правовим актом, що регулює наукову діяльність, є Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [1]. Основу наукової діяльності становить освіта, ці дві галузі тісно пов'язані та взаємозалежні між собою. Державна підтримка підготовки фахівців для пріоритетних напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень є одним з основних принципів, на яких ґрунтується державна політика у галузі вищої освіти. Закон України «Про вищу освіту» на законодавчому рівні закріплює вимоги до суб'єктивного складу наукової діяльності. Адже саме на базі вищих начальних закладів і відбуваються основні фундаментальні наукові дослідження, від них залежить якість підготовки наукових кадрів та подальше підвищення ефективності науки [2].

Законодавчо закріпленого поняття суб'єктів наукової діяльності в нашій країні немає, проте законом закріплено чіткий перелік, згідно з яким суб'єктами наукової і науково-технічної діяльності є: вчені, наукові працівники, науково-педагогічні працівники, а також наукові установи, наукові організації, вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації, громадські організації у науковій та науково-технічній діяльності (далі – громадські наукові організації) [1]. Таким чином, у залежності від правового статусу можна виділити наступні види суб'єктів наукової діяльності:

1) фізичні особи: вчені, наукові працівники, науково-педагогічні працівники;

2) юридичні особи: державні та недержавні;

3) громадські наукові організації.

Вчені розглядають питання суб'єктного складу наукової діяльності з різних аспектів. Так, Г.С. Цехмістрова основний акцент робить на наукових установах та організаціях, серед яких авторка називає:

- науково-дослідні та проектні установи й центри Академії наук України (НАН);

- науково-виробничі, науково-дослідні, проектні установи, системи галузевих академій;

- науково-дослідні, проектні установи і центри міністерств і відомств;

- науково-дослідні установи і кафедри вищих навчальних закладів;

- науково-виробничі, проектні установи і центри при промислових підприємствах, об'єднаннях;

- ієрархічну вершину цієї сукупності установ, центрів, підприємств завершує Державний комітет України з питань науки і технологій, який забезпечує єдину державну політику в галузі науки та її використання в практиці.

Вищим державним науковим центром є Національна академія наук України (НАН). Вона очолює і координує разом з Державним комітетом у справах науки та технологій України фундаментальні і прикладні дослідження в різних галузях науки. НАН є державною науковою установою, яка об'єднує всі напрями науки та підтримує міжнародні зв'язки з науковими центрами інших країн. При Національній академії наук України створена міжвідомча рада з координації фундаментальних досліджень [3, с. 28-29].

Ще одним не менш важливим суб'єктом наукової діяльності в умовах розвитку громадянського суспільства в Україні є громадські наукові організації, які є об'єднаннями вчених для цілеспрямованого розвитку відповідних напрямів науки, захисту фахових інтересів, взаємної координації науково-дослідної роботи, обміну досвідом (ст. 17) [1]. Діяльність громадських наукових організацій регулюється законодавством про об'єднання громадян.

Державне регулювання науки має широке значення для її розвитку. На нашу думку, такі складові, як фінансування, координація,

добір кадрів, відіграють одну з вирішальних ролей саме в розвитку науки. Однак вирішальна роль у науці належить саме кадровому складу.

Законодавством визначено, що наукова діяльність – це інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань (ст. 1) [1]. Виходячи з цього визначення, можна сказати, що саме суб'єктна складова є вирішальною в науковій діяльності, інтелектуальні та творчі здібності вчених і науковців. Тому більшість вчених, досліджуючи суб'єктів наукової діяльності, наголошують перш за все на важливості діяльності саме наукових робітників, вчених. Автор вважає доцільним вивчити особливості правового статусу фізичних осіб – суб'єктів наукової діяльності.

Г.О. Барабаш, досліджуючи правовий аспект суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності, основний акцент теж робить на діяльності тимчасових творчих колективів та наукових працівників. Вчена зазначає, що саме ці категорії суб'єктів є малодослідженими [4, с. 140]. Погоджуємося, що їх правовий статус та соціальна захищеність потребує удосконалення. М.В. Примуш наголошує на тому, що саме наукові кадри, їх добір та підготовка, рівень їх матеріально-технічного та інформаційного забезпечення, сприяють підвищенню ефективності науки [5, с. 531].

Досліджуючи суб'єкти наукової діяльності фізичних осіб, можна виділити їх основні ознаки. Для цього проаналізуємо їх законодавчі визначення та правовий статус. Основним суб'єктом наукової діяльності є вчений – фізична особа (громадянин України, іноземець або особа без громадянства), яка має повну вищу освіту та проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження і отримує наукові та (або) науково-технічні результати (ст. 1) [1]. При цьому законом не встановлені вимоги щодо обов'язковості перебування у трудових відносинах вченого із будь-якими установами, а лише його право участі в конкурсах на заміщення вакантних посад наукових і науково-педагогічних працівників. Правовий статус вченого в Україні не має чіткого визначення та вимог до встановлення такого статусу, адже в принципі це більш соціальна категорія. Підтвердженням

цьому є відсутність офіційних статистичних даних щодо кількості та напрямку діяльності вчених [6].

На відміну від статусу вченого, статус наукового працівника більш точно викладено в законодавстві. Основною вимогою до такого суб'єкта є наявність функціональних обов'язків за основним місцем роботи – він професійно займається науковою, науково-технічною, науково-організаційною або науково-педагогічною діяльністю та має відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтверджену результатами атестації. Особливостями статусу наукового працівника є його права, які не передбачені для вчених: на матеріальну підтримку виконуваних досліджень за рахунок коштів Державного бюджету України та інших джерел фінансування відповідно до законодавства України; на іменні та інші стипендії, а також премії, що встановлюються державою, юридичними та фізичними особами; на об'єктивну оцінку своєї діяльності та отримання матеріальної винагороди відповідно до кваліфікації, наукових результатів, якості та складності виконуваної роботи, а також одержання доходу чи іншої винагороди від реалізації наукового або науково-прикладного результату своєї діяльності (ст. 1) [1]. На відміну від вченого, науковим працівникам держава надає більше пільг, гарантій, вони є більш соціально захищеними.

Незважаючи на достатню врегульованість правового статусу наукових та науково-педагогічних працівників, все ж існують проблеми в правовому регулюванні їх діяльності. Як наголошує С.М. Черновська, особливо актуальною є проблема регулювання підбору наукових кадрів, порядку прийняття на роботу наукових працівників та найбільш раціонального їх використання в сучасних економічних умовах [7, с. 249].

Грунтовні дослідження правового регулювання атестації педагогічних та науково-педагогічних працівників здійснила Л.Ф. Купіна. Заслугує на увагу її пропозиція щодо врегулювання особливостей проведення атестації педагогічних та науково-педагогічних працівників на локальному рівні шляхом прийняття локальних нормативних

актів, враховуючи специфіку діяльності закладів освіти. Таким нормативним актом, на думку вченої, може бути Положення про атестацію чи Правила проведення атестації. Ще одним недоліком для наукової діяльності та розвитку науки є відсутність законодавчо закріпленого визначення поняття «невідповідність працівника займаній посаді або виконуваній роботі», адже при недостатній кваліфікації досить складно довести відповідність чи невідповідність наукового працівника виконуваній роботі. Для чого погоджуємось про те, що в проекті Трудового кодексу слід врегулювати дане питання [8, с. 7] Крім того, на нашу думку, в Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» слід передбачити критерії, за якими встановлюється відповідність займаній посаді.

Таким чином, можна зробити висновок, що правовий статус вченого потребує удосконалення та уточнення. На державному рівні необхідно приділити увагу присвоєнню статусу вченого та додаткового фінансового та соціального забезпечення даної категорії суб'єктів наукової діяльності.

Останнім часом особлива увага вчених приділяється міжнародним правовим нормам та досвіду інших країн в усіх сферах, у тому числі в науці. Неподільність наукового простору є необхідною умовою досягнення високих наукових результатів. Україна обрала європейський шлях розвитку і приєдналася до Болонського процесу. Від темпів інтеграції в європейський науковий простір значною мірою залежить інноваційний розвиток національної економіки та гідне місце нашої країни в міжнародному співтоваристві. Тому нові тенденції європейської науково-технічної політики щодо підготовки наукових кадрів високої кваліфікації мають реальне значення для нашої країни. По ряду причин (низький життєвий рівень населення, низька заробітна плата вчених, труднощі працевлаштування, житлові проблеми тощо) в Україні гостро стоїть питання повернення докторантів і вчених після навчання і роботи за кордоном, тому, на нашу думку, слід особливо активно використовувати спільні докторські програми з іноземними партнерами та інші форми «Internalisation at home» (організацію міжнародних наукових організацій, дистанційне

навчання, кампуси) для зменшення ризику неповернення вчених [9, с. 160].

Пріоритетним має стати сприяння формуванню спільних науково-дослідних програм інститутів. Варто також підтримувати позитивні тенденції розширення й поглиблення співробітництва України з європейськими державами в галузі науки і технологій, що спостерігаються останнім часом. Такі напрями співпраці сприяють поступовому підвищенню міжнародного авторитету нашої держави, а це, в свою чергу, може позитивно впливати на залучення іноземних інвестицій у розвиток національної науки й наукоємних технологій [10].

Таким чином, суб'єкти наукової діяльності в Україні є трьох видів: фізичні особи, юридичні особи та громадські наукові організації. Діяльність усіх суб'єктів повинна проводитись у постійній взаємодії, з залученням додаткового фінансування та підтримки держави. Важливим суб'єктом наукової діяльності є державні наукові установи. Ключова роль в організації наукової діяльності належить Національній академії наук України та Державному комітету у справах науки та технологій України. Однак основою наукової діяльності та основним її суб'єктом є фізичні особи – вчені.

Основною умовою підвищення ефективності науки є удосконалення діяльності її суб'єктів та створення умов, при яких вчені України будуть працювати для своєї країни, та припиниться відтік наукового потенціалу до інших країн. Враховуючи зазначені вище положення, під суб'єктами наукової діяльності пропонуємо розуміти систему фізичних та юридичних осіб, а також громадських наукових організацій, діяльність яких спрямована на отримання, застосування нових знань та навичок для вирішення технологічних, інженерних, економічних, соціальних, гуманітарних та інших проблем, забезпечення функціонування науки, техніки виробництва як єдиної системи.

Література:

1. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 13.12.1991 № 1977-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 12. – Ст. 165.

АНОТАЦІЯ

У даній статті наведено визначення поняття суб'єктів наукової діяльності в Україні, розкриваються їх види та особливості, виокремлюються проблеми в їх діяльності та пріоритетні напрямки їх вирішення.

2. Про вищу освіту: Закон України від 17.01.2002 № 2984-III // Офіційний вісник України. – 2002. – № 8. – Ст. 327

3. Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень: Навчальний посібник. / Г.С. Цехмістрова. – К: Видавничий Дім «Слово», 2004. – 240 с.

4. Барабаш Г.О. Загальна характеристика суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності: правовий аспект / Г.О. Барабаш // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 4 (12). – С. 140–144.

5. Примуш М.В. Загальна соціологія: Навч. посібник. / М.В.Примуш. – К.: Професіонал, 2004. – 590 с.

6. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2011 році: Статистичний збірник. / Державна служба статистики України. – ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2012. – 305 с.

7. Черновська С.М. Особливості правового статусу наукового працівника як суб'єкта трудових правовідносин / С.М. Черновська // Правова держава: Щорічник наук. пр. – 2006. – Вип. 17. – С. 249-256.

8. Купіна Л.Ф. Правове регулювання атестації педагогічних та науково-педагогічних працівників в Україні. Автореф. дис. канд. юрид. наук: Спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / Л.Ф. Купіна. – Київ, 2008. – 18 с.

9. Лобанова Л.С. Інтернаціоналізація підготовки наукових кадрів в Україні: вызовы современности, проблемы и стратегия развития. / Л.С. Лобанова // Міжнародний науковий журнал «Наука і наукознавство». – 2012. – № 3 (77). – С. 160-169.

10. Солошенко В. Розширення співробітництва України з європейськими країнами в галузі науки та технологій / Вікторія Солошенко // Віче. – 2010. – № 22. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2283/>